

Universum Historiae et Archeologiae
The Universe of History and Archeology
Універсум історії та археології
Универсум истории и археологии

ISSN 2664–9950 (Print)

ISSN 2707–6385 (Online)

2019. Vol. 2(27). Issue 2, pp. 95–106

doi 10.15421/26190207

<http://www.uha.dp.ua>

УДК 94(477)»2014/2018»:351.07

Децентралізація української влади: концепція, впровадження, результати її першого етапу (2014–2018 рр.)

Г. Г. Кривчик

Доктор історичних наук, професор

ORCID: 0000–0001–7504–4575

gena.crivchik@ukr.net

*Дніпровський національний університет
 залізничного транспорту
 імені академіка В. Лазаряна,
 вул. Лазаряна, 2, Дніпро, 49010, Україна*

Анотація. *Мета статті* полягає у висвітленні процесу децентралізації влади в Україні за допомогою історичною методології. Децентралізація влади та зміцнення місцевого самоврядування є одним із найбільш актуальних завдань, що необхідно розв'язати в процесі розбудови Української держави. На жаль, відповідні спроби до 2014 р. виявилися половинчастими й загалом невдалими. Попри низку прийнятих законів, постанов і розпоряджень щодо розвитку місцевого самоврядування, реформи гальмувалися через небажання тодішніх очільників держави поділитися своєю владою з місцевими елітами і надати реальні права й повноваження місцевому самоврядуванню, регіонам і територіальним громадам. Поштовхом для нових зусиль у цьому напрямку стала Революція гідності, основними гаслами якої були «повалення диктатури» і «європейський вибір України». Упродовж 2014–2018 рр. в Україні здійснювався перший етап

реформи децентралізації влади, на якому висувалося завдання повсюдне створення об'єднаних територіальних громад (ОТГ) і надання їм певної господарської та фінансової самостійності. При цьому під приводом недопущення сепаратизму й розпаду держави категорично відкидалися будь-які пропозиції щодо федералізації й регіоналізації держави. Натомість усі державні інститути виявили надзвичайну активність, цілеспрямованість і наполегливість у створенні об'єднаних територіальних громад. При цьому, попри декларовану добровільність процесу об'єднання громад, місцеві державні адміністрації нерідко застосовували різні прямі й приховані примусові методи. Так чи інакше, але поставлена мета була досягнута. Переважна більшість дрібних сіл опинилася в об'єднаних територіальних громадах. Розширилися фінансові можливості останніх. Як показано в статті, окремі сильні громади завдяки цьому досягли чималих успіхів у вдосконаленні соціально-культурної інфраструктури своїх населених пунктів. Однак в умовах «корозії» системи державного управління й падіння довіри населення до усіх гілок центральної влади, передусім до Президента, посилення самостійності громад великих міст призвело на практиці до зміцнення впливу місцевих еліт, які стали більш авторитетними і сильними, ніж загальнонаціональні політики. Рейтинг останніх був українським. Унаслідок цього в Україні виникла потенційна загроза федералізації, центрами якої можуть стати великі міста, на що останнім часом уже звертається увага у вітчизняних ЗМІ.

Ключові слова: реформа; місцеве самоврядування; демократія; об'єднані територіальні громади; регіоналізація.

Надійшла до редколегії 06.11.2019

Прорецензована 24.12.2019

Рекомендована до друку 28.12.2019

Universum Historiae et Archeologiae
The Universe of History and Archeology
Універсум історії та археології
Универсум истории и археологии

ISSN 2664–9950 (Print)

ISSN 2707–6385 (Online)

2019. Vol. 2(27). Issue 2, pp. 95–106

doi 10.15421/26190207

<http://www.uha.dp.ua>

УДК 94(477) «2014/2018»: 351.07

Децентрализация украинской власти: концепция, внедрение, результаты ее первого этапа (2014–2018 гг.)

Г. Г. Кривчик

Доктор исторических наук, профессор

ORCID 0000–0001–7504–4575

gena.crivchik@ukr.net

*Днепропетровский национальный университет
железнодорожного транспорта
имени академика В. Лазаряна,
ул. Лазаряна, 2, Днепро, 49010, Украина*

Аннотация. Цель статьи заключается в освещении процесса децентрализации власти в Украине с помощью исторической методологии. Децентрализация власти и укрепление местного самоуправления является одним из наиболее актуальных задач, которые необходимо решить в процессе строительства Украинского государства. К сожалению, соответствующие попытки до 2014 г. оказались половинчатыми и в целом неудачными. Невзирая на ряд принятых законов, постановлений и распоряжений, касающихся развития местного самоуправления, реформы тормозились из-за нежелания тогдашних правителей поделить своей властью с местными элитами и предоставить реальные права и полномочия местному самоуправлению, регионам и территориальным обществам. Толчком для новых усилий в этом направлении стала Революция достоинства, основными лозунгами которой были «свержение диктатуры» и «европейский выбор Украины». На протяжении 2014–2018 гг. в Украине осуществлялся первый этап реформы децентрализации власти, на котором выдвигалось задание повсеместного

создания объединенных территориальных громад (общин) – ОТГ и предоставлением им определенной хозяйственной и финансовой самостоятельности. При этом под предлогом недопущения сепаратизма и угрозы распада страны категорически отбрасывались любые предложения относительно ее федерализации и регионализации. Зато все государственные институты обнаружили чрезвычайную активность, целенаправленность и настойчивость в создании объединенных территориальных громад. Невзирая на декларируемую добровольность процесса объединения общин, местные государственные администрации нередко применяла разные прямые и скрытые принудительные методы. Так или иначе, но поставленная цель была достигнута. Подавляющее большинство мелких сел оказались в объединенных территориальных громадах. Расширились финансовые возможности последних. Как показано в статье, отдельные сильные ОТГ благодаря этому достигли достаточно больших успехов в совершенствовании социально-культурной инфраструктуры своих населенных пунктов. Однако в условиях «коррозии» системы государственного управления и падения доверия населения ко всем ветвям центральной власти, прежде всего к Президенту, усиление самостоятельности громад больших городов привело на практике к укреплению влияния местных элит, которые стали более авторитетными и сильными, чем общенациональные политики. Рейтинг последних был невысоким. В результате этого в Украине возникла потенциальная угроза федерализации, центрами которой могут стать большие города, на что в последнее время уже обращается внимание в отечественных СМИ.

Ключевые слова: реформа; местное самоуправление; демократия; объединенные территориальные громады; общины; регионализация.

Поступила в редколлегию 06.11.2019

Прорецензирована 24.12.2019

Рекомендована в печать 28.12.2019

Universum Historiae et Archeologiae
The Universe of History and Archeology
Універсум історії та археології
Универсум истории и археологии

ISSN 2664–9950 (Print)

ISSN 2707–6385 (Online)

2019. Vol. 2(27). Issue 2, pp. 95–106

doi 10.15421/26190207

<http://www.uha.dp.ua>

LCC DK508.848

**Decentralization of the Ukrainian
 authorities: concept, introduction,
 results of its stag (2014–2018)**

H. H. Kryvchyk

D.S. (History), Professor

ORCID: 0000–0001–7504–4575

gena.crivchik@ukr.net

*Dnipro National University of Railway Transport
 named after academician V. Lazarian,
 2 Lazariana street, Dnipro, 49010, Ukraine*

Abstract. The purpose of the paper is to highlight the process of decentralizing power in Ukraine, using historical methodology. First of all, dialectics, that is, the fragmentation of the process in the unity of its contradictions, and the principle of historicism, which requires comprehension of the essence of a particular historical period and the discovery of its immanent features. Subject of democratic reforms in Ukraine is extremely important, so this topic is widely studied by experts in the field of public administration, economics, law, sociology. Among the most topical ones is the problem of introducing and implementing a modern decentralization reform in Ukraine. Most publications contain analysis of problems and recommendations for reform. However, unfortunately, we must note that some publications of our colleagues is not so much scientific as information and propaganda. In addition, the problem is still beyond the control of historical science. Including the fact that this reform is not yet completed, only the first stage has passed. It is believed that historians have not yet come the time to analyze current processes and current phenomena. Because we believe that the processes of modern democratic reforms in Ukraine are no less interesting and relevant to historians than for specialists from other humanities. Strength and social health of the state are determined not only by the respective qualities of state administration, but also by the inclusion of the society itself, the strengthening of local self-government, the involvement of the energy of the entire population, the creation of civil society. That is why the most urgent tasks to be solved in the course of the development of the Ukrainian

state were the task of developing local self-government and decentralization of power. Unfortunately, the relevant attempts made during 1990–2013 were half-hearted and generally unsuccessful because of the reluctance of the central government to give real rights and powers to local self-government, territorial communities. Starting in 2014, a decentralized go-vernment reform is being introduced in Ukraine, the first phase of which was completed in 2018. At this stage, emphasis was placed on the creation of united territorial communities and the provision of certain economic and financial autonomy. The Ukrainian authorities categorically rejected any proposals on federalization and regionalization, that is, the provision of autonomy to regions and the real strengthening of regional authorities. At the same time, she showed extraordinary activity, determination and persistence in creating united territorial communities. At the same time, despite the promised voluntary, central authorities sometimes used various direct and covert coercive methods. Overall, the goal was achieved. However, the strengthening of the independence of the communities of large cities has, in practice, strengthened the local elites, which became more authoritative and influential than the nation-wide politicians, who were mostly characterized by incompetence and abuse of their powers for their own enrichment. As a result, in Ukraine there was a threat of federalization, which the central government fears. Large cities can become the basis for such federalization in the face of a fall in confidence in the central government. Local government democracy could be more obvious in the event of a decentralization reform on all fronts: the constitutional and legal provision of self-government, the creation of executive committees of regional and district councils with the proper authority, governors' election, the establishment of appointed commissioners and prefects with strictly supervisory functions, such as it is accepted in most developed countries of the world. Obviously, such measures can not in any way endanger the unity, unity of the state, if the state is truly authoritative, strong and legal. After all, in the state as in a separate team: if it is headed by a true leader, every employee is a creative person, and not an obediently gray performer.

Keywords: Reform; Local self-government; Democracy; United territorial communities; Regionalization.

Received 06.11.2019

Reviewed 24.12.2019

Accepted 28.12.2019

Постановка проблеми. Актуальність теми – це актуальність самої проблеми створення в Україні демократичних інститутів і запровадження європейської моделі місцевого самоврядування та децентралізації державного управління, яка означає передання функцій і повноважень щодо вирішення різних питань соціального управління від центральних органів держави до відання територіальних органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Адже відомо, що можна вважати життєздатним лише демократичне суспільство, де діє громадська ініціатива знизу доверху, де активізована кожна суспільна клітинка, де кожна людина відчуває себе господарем, відповідальним за все, що відбувається в країні, регіоні, у своїй громаді. «Тільки тоді, як держава, громада стане не пустою вивіскою, порожньою декоративною фразою, повторюваною лише «для годиться», а дійсно центром мислі і волі, предметом культу, релігії, яким вона була для стародавнього елліна або римлянина, коли послужити створенню Великої України в тім значенні, як я ужив це слово, стане найвищим і найбільшим щастям для кожного свідомого українського громадянина по щирості і по совісті, тоді український народ зможе сказати перед світом, що він послужив загальному ділу людства», писав М. С. Грушевський в буреломні часи Української революції (Грушевський, М. С., 2007, с. 252).

Подібно до того, як будь-яка механічна енергія не йде в жодне порівняння з енергією атомів, так і найдосконаліша адміністративно-командна, централізована система не може конкурувати з системою демократичною ані за своїми економічними, ані політичними якостями. Відтак у політичних наукових дослідженнях завжди буде у пріоритеті вивчення демократичних механізмів існування суспільства, рівно як і виявлення недоліків у цих механізмів та збоїв у їх функціонуванні. Більше того, саме остання проблема має в першу чергу цікавити дослідників, адже без критичного осмислення власного досвіду неможливий будь-який соціальний прогрес.

Історіографія. Серед великої кількості публікацій на тему реформи місцевого самоврядування й децентралізації виділимо публікації останніх років, де зроблена спроба відійти від інформаційно-пропагандистського формату й більш-менш критично дослідити хід і результати реформи місцевого самоврядування. Це колективна праця науковців Національної академії державного управління під ред. В. Куйбіди «Реформа системи державного управління та місцевого самоврядування» (Куйбіда, В. С., 2018), а також низка окремих статей: Я. Жаліла (Жалило, Я., 2018), О. Сергієнка (Сергієнко, О., 2018), О. Корнєвої (Корнєва, О. В.,

2018), Л. Сімків і Т. Кулик (Сімків, Л. Є. та Кулик Т. П., 2017), О. Скрипнюка (Скрипнюк, О., 2015), Н. Мацедонської і Л. Клівденко (Мацедонська, Н. та Клівденко, Л., 2017), І. Ярошенка й І. Семитуліної (Ярошенко, І. В. та Семитуліна, І. Б., 2015) та ін. Низку змістовних наукових і публіцистичних статей з різних аспектів децентралізації опублікував А. Ткачук (Ткачук, А., 2012, 2013, 2015, 2017), який є одним з розробників реформи децентралізації, головним експертом групи «Децентралізація реанімаційного пакету реформ», що, однак, відверто кажучи, дещо завадило неупередженості його публікацій. Загалом означена проблематика досліджується переважно в царині державного управління й на сьогоднішній час залишається ще невисвітленою в історичному ракурсі.

Мета статті полягає у висвітленні процесу децентралізації влади в Україні за допомогою історичної методології, передусім діалектики, тобто розкриття історичного процесу в єдності його протиріч та принципу історизму, який вимагає досягнення самої сутності конкретного історичного періоду, виявлення його іманентних особливостей і прикмет.

Виклад основного матеріалу. Починаючи з 1990 р., в Україні було прийнято низку законів та урядових документів щодо створення демократичної системи місцевого управління, у 1996 р. Україна підписала Європейську хартію місцевого самоврядування, тим самим зобов'язуючись запровадити європейську модель місцевого управління (Рада Європи, 1985). Тим не менше, станом на 2014 р. у країні залишалося чимало невідповідностей означеним документам і проблем, без розв'язання яких систему місцевого управління в країні не можна вважати європейською, демократичною й ефективною. По-перше, діяла жорстка президентська вертикаль влади (замість колишньої компартійно-радянської) у вигляді обласних і районних адміністрацій, що були наділені не тільки контролювальними, але й великими управлінськими повноваженнями. По-друге, була відсутньою фінансова самостійність органів місцевого самоврядування, тобто розподіл коштів по регіонах і населених пунктах здійснювався у волюнтаристський, часто у ручний спосіб на основі лояльності місцевих керівників центральній виконавчій владі. По-третє, чинний адміністративно-територіальний устрій України не повною мірою забезпечував умови для надання населенню органами місцевого самоврядування високоякісних і доступних адміністративних, соціальних та інших послуг на відповідних територіях.

Основним недоліком чинного адміністративно-територіального устрою, на думку багатьох фахівців, була складність його структури та занадто

велика кількість адміністративно-територіальних одиниць, серед яких: Автономна Республіка Крим, 24 області, 490 сільських районів, 460 міст, у тому числі 2 міста державного значення, 190 – обласного, 278 районного, 111 районів у містах, 885 селищ міського типу, 28 397 сільських населених пунктів, які були об'єднані в 10 279 громад (Кількість адміністративно-територіальних одиниць..., 2015). Існувала велика кількість дрібних населених пунктів: у понад 6 тис. громад чисельність жителів становила ледве 3 тис. осіб, з них у 4 809 громадах – менше ніж 1 тис. осіб, а у 1 129 громадах – не більше ніж 500 осіб. У більшості з них не було створено виконавчих органів відповідних сільських рад, були відсутні бюджетні установи, комунальні підприємства тощо. В результаті статус деяких адміністративно-територіальних одиниць перестав відповідати їхньому ресурсному і кадровому потенціалу: з 12 тис. місцевих бюджетів половина були глибоко дотаційними, для 5 419 місцевих бюджетів дотації становили понад 70 %, а 483 територіальних громад на 90 % утримувалися за рахунок державного бюджету (Сергієнко, О., 2018). Одночасно органи місцевого самоврядування таких громад практично не могли здійснювати надані їм законом повноваження. На підтримку малочисельних громад держава змушена була виділяти значні дотації, що ставало обтяжливим для неї. Не могла не викликати тривогу тенденція до «обезлюднення» сільської місцевості: сільських населених пунктів у країні ставало з кожним роком усе менше, й число жителів у них також зменшувалося. Зокрема, в третині сіл Дніпропетровської області проживало три-десять сімей, щороку в області зникало щонайменше два-три села (Ясень, М., 2019).

Наявна система ускладнювала соціальний розвиток населених пунктів, особливо сільських, соціальна сфера яких опинилася в жалюгідному становищі. За даними відомого українського економіста В. Куценко, половина сільських населених пунктів не мали об'єктів соціально-культурної сфери, зокрема, у 52 % не було шкіл, у 34 % – медичних закладів, у більше ніж 50 % – дошкільних дитячих закладів, у 43 % – клубів. Від 25 до 33 % об'єктів соціально-культурної сфери на селі потребували капремонту. Майже кожний четвертий житловий будинок побудований ще в довоєнний період (Куценко, В. І., 2014, сс. 83–93).

Найвагомішими проблемами були: погіршення якості та доступності публічних послуг внаслідок ресурсної неспроможності переважної більшості органів місцевого самоврядування здійснювати власні і делеговані повноваження; зношеність теплових, каналізаційних, водопостачальних мереж і житлового фонду та ризик виникнення техноген-

них катастроф в умовах обмеженості фінансових ресурсів місцевого самоврядування; нерозвиненість форм прямого народовладдя, неспроможність членів громад до солідарних дій, спрямованих на захист своїх прав та інтересів, у співпраці з органами місцевого самоврядування і місцевими органами виконавчої влади та досягнення спільних цілей розвитку громади; зниження рівня професіоналізму посадових осіб місцевого самоврядування тощо.

У засобах масової інформації в цей час висувалося чимало пропозицій щодо децентралізації влади, демократизації місцевого самоврядування, фінансової самостійності регіонів і населених пунктів, запровадження зарубіжного досвіду організації місцевого самоврядування, які базуються на принципі «субсидіарності», за яким повноваження мають належати тому рівню управління, який знаходиться найближче до людини та на якому можливе виконання цих повноважень з точки зору ефективності. Відтак і серед політиків, і серед урядовців, і серед науковців зростало усвідомлення необхідності нових зусиль щодо одночасного реформування адміністративно-територіального устрою й системи місцевого управління. Зокрема, позафракційний депутат Верховної Ради України В. Кутовий зареєстрував у грудні 2013 р. законопроект, за яким в Україні залишалося лише 9 областей замість 24 (мали б бути ліквідовані Київська, Львівська, Кіровоградська, Івано-Франківська, Львівська, Луганська області; Київ же зберігав би особливий статус). Депутат від Партії регіонів Л. Гриневецький вважав, що Україну слід поділити на 8 великих регіонів. Президент Українського аналітичного центру О. Охрименко стверджував, що логічно було б поділити країну на три-чотири краї (Донбас, Придніпров'я, Західна Україна), зробивши основною територіальною одиницею район. Натомість депутат від партії «Свобода» Ю. Сиротюк заявляв, що не вбачає логіки в тому, щоб скорочувати частину областей, тим більше західних, але при цьому залишати застарілу систему адміністративно-територіального устрою, яка включала 5–6 рівнів (Захарова, А., 2013). Тож серед політиків і науковців не було єдиної думки щодо концепції реформ. Продовжувалися дискусії щодо кордонів областей та їхню кількість.

Однак на той час слушні ідеї не знайшли підтримки з боку влади, яка, за фактом, не дуже поспішала здійснювати реальну децентралізацію державного управління, попри постійні декларації щодо необхідності реформ з метою побудови європейської моделі місцевого самоврядування. За влучним висловом голови Полтавської облради П. Ворони: «Колишня влада не була зацікавлена в побудові європейської моделі самоврядування, і тому йому

весь час відводилася роль «апендикса» на тлі системи державної влади (Ворона, П., 2014).

Певні кроки у напрямку до централізації були здійснені тільки після Революції гідності, коли розв'язання проблеми отримало додаткової актуальності й мотивації. Окрім усього іншого, новій владі, що утворилася після повалення диктатури В. Януковича, слід було реагувати на ідеї федералізації й «*русского мира*», а головне – на сепаратистські настрої в країні, зокрема, вимоги сепаратистів із Донбасу відділитися від України під приводом того, що «українська влада нас не чує», тобто не хоче рахуватися з етнокультурними особливостями регіону. В принципі федералізація та автономізація є також формами децентралізації, однак зазначені форми руйнували унітарну сутність держави й не могли бути сприйняті центральною владою, яка цілком природно не воліла послабити важелі управління і свій вплив на регіони.

«Ніякої федералізації» – категорично наголосив ще в листопаді 2014 р. П. Порошенко з трибуни ВРУ у виступі – позачерговому президентському посланні про зовнішнє і внутрішнє становище України (Рахновецький, Є., 2015); «Є принципові речі, які не можуть бути предметом для жодного компромісу... Україна не буде федеративною, а залишиться унітарною державою!», заявив П. Порошенко в січні 2015 р. на урочистостях з нагоди Дня Соборності України (Коваленко, С., 2015). Рішуче відкидалася навіть ідея регіоналізації, яка передбачала надання більшої самостійності регіонам, бюджетну автономію регіонів, вибори губернаторів або керівників районів і областей на прямих виборах тощо. Й політиками, й науковцями регіоналізм, як і федералізм, сприймалися виключно як негативні явища, що пов'язані з сепаратизмом, прагненням політичних сил, що представляють інтереси окремих територіальних складових держави, до економічного та політичного відособлення чи навіть відокремлення. На думку одного з розробників реформи децентралізації влади в Україні А. Ткачука, ідея регіоналізації є вкрай шкідливою для України, й нав'язана українському суспільству російською пропагандою, і може призвести до розпаду країни (Ткачук, А., 2014).

На протитягу зазначеним концепціям була взята на озброєння ідея децентралізації у формі створення об'єднаних територіальних громад як основної ланки місцевого самоврядування. Саме цей принцип був покладений в основу Концепції, що була розроблена ще в 2008–2009 рр. робочою групою, до якої увійшли провідні українські та зарубіжні фахівці: А. Ткачук, Ю. Ганущак, В. Пархоменко, В. Нудельман, М. Пухтинський, Ж. Марку та ін. У квітні 2014 р. розпоряджен-

ням № 333 Концепцію було затверджено. За нею адміністративно-територіальний устрій має три рівні: базовий (адміністративно-територіальні одиниці – громади), районний (адміністративно-територіальні одиниці – райони) та регіональний (адміністративно-територіальні одиниці – області). Концепція передбачала отримання громадами певної економічної свободи й можливості власними силами вирішувати цілий комплекс завдань – комунальне господарство, транспорт, дороги, залучення бізнесу й інвестицій. Натомість центральна влада мала б втратити частину своїх повноважень і обов'язків і зайнятися лише глобальними питаннями. Такими, як зовнішньоекономічні зв'язки, великі інвестиції, планування в різних галузях економіки, робота силових структур, зміцнення обороноздатності держави тощо (Кабінет міністрів України, 2014).

Саме тому реформа почалася з кроків, спрямованих на створення територіальних громад шляхом об'єднання суміжних територіальних громад. У червні 2014 р. Верховна Рада України прийняла Закон «Про співробітництво територіальних громад», у якому, зокрема, були визначені основні напрямки співробітництва громад (утилізація та переробка сміття, розвиток сільської інфраструктури тощо) з наступним їх об'єднанням на принципах: законності, добровільності, взаємної вигоди, прозорості і відкритості, взаємної відповідальності суб'єктів співробітництва за його результати (Верховна рада України, 2014). У Законі України «Про засади державної регіональної політики» зазначені принципи були поширені на регіональну політику як складову частину всієї внутрішньої політики української держави (Верховна рада України, 2015б).

У законі «Про добровільне об'єднання територіальних громад», ухваленому в грудні 2015 р., були сформульовані основні умови створення ОТГ: 1) у складі об'єднаних громад не може існувати іншої ОТГ, яка має свої представницькі органи місцевого самоврядування; 2) територія ОТГ має бути нерозривною та розташована в межах однієї області; 3) при прийнятті рішень щодо об'єднання територіальних громад беруться до уваги історичні, природні, етнічні, культурні та інші чинники; 4) якість та доступність публічних послуг, що надаються в ОТГ, не можуть бути нижчими, ніж до об'єднання (Верховна рада України, 2015а). Закон також запровадив інститут старост у ОТГ, які представляють інтереси сільських мешканців у раді громад. Постановою Кабінету міністрів України від 8 квітня 2015 р. був запропонований механізм формування та умови формування спроможних громад та порядок роздроблення і схова-

лення перспективного плану формування території Автономної Республіки Крим, області (Кабінет міністрів України, 2015).

Відповідно до зазначених документів процес створення об'єднаних територіальних громад ішов стрімкими темпами, які можна порівняти з темпами колективізації, що відбувалася в УРСР наприкінці 20-х – на початку 30-х рр. XX ст. За даними урядового порталу «Децентралізація», якщо в 2015 р. було створено близько 200 ОТГ, то станом на початок 2019 р. існувало 878 ОТГ, до складу яких увійшло понад 4 тис. колишніх місцевих рад, де проживало 9 млн людей. У селах ОТГ обрано 786 старостів. Ще майже 1,7 тис. осіб виконували обов'язки старостів. Громадськість двадцяти однієї області ухвалили рішення про створення Агенцій регіонального розвитку. В усіх областях створені центри розвитку місцевого самоврядування (Результати першого етапу децентралізації в Україні, 2019). Виступаючи на Загальних зборах Асоціації об'єднаних територіальних громад у лютому 2019 р. прем'єр-міністр України В. Гройсман доповідав, що децентралізація має міцну територіальну основу, де 68 % населення «живуть в умовах нової системи самоврядування і нових можливостях», а тому «перший етап реформи уже позаду». Разом з тим, стверджував В. Гройсман, реформу ще потрібно довести до кінця, «...попередити робота, яка дасть можливість забезпечити незворотність змін. Реформа буде у постійній загрозі, якщо ми не завершимо її реалізацію. Ми ще не пройшли той шлях, який може забезпечити незворотність і непохитність цієї реформи» (Ромашкіна, О., 2019).

І дійсно, проведення реформи децентралізації можна було б вважати цілком успішним, якби не деякі проблеми. Процес створення ОТГ розпочався без достатньо продуманої та чітко спланованої інформаційно-роз'яснювальної політики. Він відбувався не тільки «стаханівськими темпами», але й не завжди добровільно, було чимало випадків коли людей просто примушували прямими або економічними методами до об'єднання. За визнанням голови Чернівецької обласної ради І. Мунтяна, жителі місцевих сіл із недовірою, а іноді навіть вороже ставляться один до одного через задоволені конфлікти, земельні суперечки тощо (Зоря, І., 2016). За словами міського голови м. Ірпеня В. Карплюка, об'єднання сіл відбувалося не за принципом, як краще для громади, а під того чи іншого чиновника. Наприклад, під «потрібного мера» або під селищного голову, який управляє ресурсами (Карплюк, В., 2016). Висловлювалися також думки, що процес децентралізації задуманий лише тому, що об'єднаними громадами лише «рулити» з центру. Люди не безпідставно побоювалися, що утворення об'єд-

наних громад насправді означатиме, що відтоді на десять сіл буде існувати одна сільрада, а це замість покращення, навпаки, погіршить надання їм адміністративних та інших послуг, а тому чимало сільських жителів уперто не хотіли об'єднуватися.

Процес децентралізації викликав опір і невдоволення також із боку деяких працівників районних адміністрацій і місцевих рад, адже реформа означала переформатування органів місцевої влади та передачу повноважень громадам, скорочення штатів районних чиновників. Ще однією проблемою впровадження централізації була непрозорість повноважень між органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, органами управління в ОТГ, райрадами та райдержадміністраціями (Корнєва, О. В., 2018). По суті, передача повноважень на місця робила зайвою районну ланку місцевого управління, а тому стали розроблятися плани різкого скорочення районів. Наприклад, на початку 2019 р. у Верховній Раді України був зареєстрований законопроект, за яким у Кіровоградській області заплановано змінити межі районів, об'єднавши їх у групи; замість 21 району утворивши лише три: Голованівський, Кропивницький, Олександрійський (Корнєва, О. В., 2019).

Згідно з офіційною статистикою, завдяки новим законам більше ніж у сорок разів (з 0,5 в 2014 р. до 19,37 млрд грн. в 2019 р.) зросла державна підтримка регіонального розвитку та розвитку інфраструктури громад. У той період була успішно здійснена фінансова децентралізація: місцеві бюджети за останні роки в середньому зросли в 5–7 разів (певна річ, якщо не враховувати триразове знецінення гривні). Власні доходи місцевих бюджетів зросли від 68,6 до 234 млрд грн. Частка місцевих бюджетів у зведеному бюджеті України постійно зростає. Якщо на кінець 2015 р. вона становила 45,6 %, то наприкінці 2018 р. – 51,5 % (Результати першого етапу децентралізації в Україні, 2019).

Справді, завдяки децентралізації бюджети багатьох громад поповнилися за рахунок місцевих податків, завдяки чому нові ОТГ отримали більші можливості для розвитку своєї соціальної інфраструктури. Там, де працювали підприємства аграрного чи промислового комплексу, матеріальне становище громад покращилося. Отримані від підприємств кошти спрямовувалися на благоустрій населених пунктів, реконструкцію шкільних, культурних і медичних закладів тощо. Подекуди децентралізація дозволила покращити інвестиційний клімат у межах райцентрів і районів (Підгора, Н., 2018). Можна навести чимало прикладів того, як нові правила посприяли економічному зміцненню окремих громад. Наприклад, бюджет Байковської громади Тернопільської області порівняно з 2015 р.

у 2018 р. зріс у 30 разів, що дало змогу селянам успішно розвивати соціальну інфраструктуру села (Миколайчук, Н., 2019). Прикладом ефективності реформи стала діяльність Слобожанської ОТГ на Дніпропетровщині, бо на території громади розміщені бюджетоутворювальні підприємства та потужні підприємства реального сектору економіки. Тут реалізуються програми з утеплення фасадів багатоквартирних будинків, які набувають гарного вигляду, а найголовніше – їх мешканці значно економлять кошти на оплату комунальних послуг (Слобожанське серед обраних у проєкті «Dobre», 2017).

Справді, таких фактів чимало. Особливо там, де й до цього існувала міцна матеріальна база або був створений режим найбільшого сприяння. Але водночас можна навести чимало й інших прикладів. Майже дві сотні ново-сформованих ОТГ не мали ресурсів, щоб забезпечити якісні й доступні медичні, освітні, адміністративні послуги. За словами відомого українського опозиційного політика С. Льовочкіна, децентралізація супроводжувалася великою кількістю лозунгів і розмовами про платоспроможність і самостійність громад, а на практиці процес завершувався так само, як і всі інші почини влади, – провалом (Левочкин, С., 2018). Лідер партії «Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина» Ю. Тимошенко взагалі називала децентралізацію «геноцидом села» (Ганущак, Ю., 2019).

Добровільність об'єднання в деяких випадках призвела до створення декількох ОТГ, які після успішного об'єднання стали нездатними об'єктивно здійснювати місцеве самоврядування. Процес об'єднання громад супроводжувався феноменом своєрідної «юридичної невидимості» нових ОТГ. Деякі вітчизняні й зарубіжні фахівці вважали, що ця проблема породжена тим, що Верховна Рада законодавчо не затвердила обов'язкового характеру створення ОТГ, а це, у свою чергу, породило феномен своєрідної «юридичної невидимості» нових ОТГ (Умланд, А., Колесников, А. и Рабинович, М., 2016). Дехто вважав, що головні труднощі в реалізації децентралізації полягали в невизначеності території для повноцінної діяльності органів місцевого самоврядування, в неналежному державному контролі щодо дотримання у діяльності засад Конституції та законів України, в недостатньо чіткому розмежуванні повноважень органів місцевого самоврядування та делегованих повноважень (Ярошенко, І. В. та Семитуліна, І. Б., 2015). Інші наголошували на необхідності посилення мотивації для працівників місцевого самоврядування, збільшення їхньої заробітної плати (Ромашкіна, О., 2019). Слушною здається думка заступника директора Національного інституту стратегічних досліджень Я. А. Жалила

про те, що в реформуванні місцевого управління бракує інтегральних зусиль загальнонаціонального і макрорегіонального рівнів (Жалило, Я., 2018). Учасники громадського політичного форуму «25 років місцевого самоврядування в Україні: час для децентралізації», що відбувся в Києві в грудні 2015 р. особливо наголошували на необхідності конституційних змін: «Якщо Верховна Рада не проголосує за законопроект про зміни до Конституції в частині до децентралізації, реформа все одно триватиме, але буде хаотичною», – попередив голова правління Центру політико-правових реформ І. Коліушко (Трохименко, О., 2016). Верховна Рада України, на жаль, так і не спромоглася внести зміни до Конституції щодо функціонування органів місцевого самоврядування й, зокрема, ОТГ.

Проте, очевидно, справа не тільки у відсутності конституційних змін. Чимало ОТГ зіткнулися зі значними фінансовими труднощами через те, що уряд зобов'язав місцеві ради самостійно фінансувати установи освіти, а це стало додатковим тягарем для невеликих міст і сіл, унаслідок чого в деяких селах навіть жартували, що самоврядування практично пере-творилося на «самоврятування». Якість обслуговування не тільки сільського, а й міського населення погіршилася через політику «оптимізації» шкіл і лікарень, тобто скорочення їх числа. Головні труднощі в реалізації громадами фінансової самостійності стали наслідком загального погіршення економічного становища в країні, інфляцією, подорожчанням будівельних матеріалів, техніки, падінням реальних доходів громадян тощо. За інформацією Держстату України, станом на початок 2019 р. середня пенсія в країні становила 2 624 грн. Середня платіжка за житлово-комунальні послуги перевищила середню пенсію на тлі підвищення цін на газ на 23,5 % (Мельников, В., 2019). В країні було зареєстровано 340 тис. безробітних (Кощенко, О., 2019). За грудень 2018 р. в системі ЖКГ сума боргів становила 55,6 млрд грн., а кожна п'ята квартира за цей рік не сплатила борги за житло. За словами експерта «Фонду громадської безпеки» Ю. Гавриленка, якщо комунальні підприємства не отримуватимуть цих коштів, то не матимуть засобів для ремонтних робіт, не зможуть купувати електроенергію і газ, не зможуть сплачувати працівникам заробітну плату (Мельников, В., 2019). Природно, за таких умов будь-яка форма фінансової децентралізації системи не може працювати належним чином.

До економічних негараздів у зв'язку з децентралізацією додалася ще потенційна політична небезпека. Річ у тім, що реформа не тільки надала більшої самостійності сільським об'єднанням територіальним громадам, а й неабиякі, по суті ав-

тономні, права міським громадам, зокрема їхнім головам. У принципі, це дуже добре. Однак лише в тому разі, якщо існує авторитет центральних органів і в державі беззаперечно виконуються всі закони. Щодо України, то тут довіра до центральної влади рік від року зменшувалася. За даними опитування, що в 2018 р. провела соціологічна група «Рейтинг», близько 80 % українців були невдоволені роботою Президента П. Порошенка, прем'єр-міністра В. Гройсмана та спікера Верховної Ради А. Парубія. Традиційно низьким був рейтинг українського парламенту (Рейтинг, 2018). Причинами цьому були перманентні корупційні скандали у вищих ешелонах влади, а головне – очевидна невідповідність державної політики реальним потребам і запитах переважної більшості громадян. Натомість рівень довіри міських громад до своїх очільників був значно вищим. Зокрема, міського голову Харкова Г. Кернеса підтримували 75 % жителів міста, мера Івано-Франківська Р. Марцинківца – 73 %, мера Маріуполя В. Бойченка – 71 % (Бычек, А., 2018). За таких умов реальною владою в регіонах ставали не губернатори, що призначалися з центру, а мери великих міст, які більшою мірою, ніж центральна влада, опікувалися інтересами своїх виборців. Не випадково в українських ЗМІ з'являються застереження щодо можливості стихійної «федералізації», якої так побоюється центральна влада (Рафальский, Д., 2019).

Висновки. Станом на 2014 р. реформа децентралізації державного управління була неабияк актуальною. І для політиків, і для науковців стала очевидною доцільність зміцнення первинної ланки місцевого самоврядування, необхідності розвитку громад. Центральна влада протягом 2014–2018 рр. наполегливо, цілеспрямовано й послідовно запроваджувала цю реформу. Водночас політику децентралізації не можна зводити лише до об'єднання й зміцнення громад. Демократичні перетворення у сфері місцевого керування могли стати більш результативними у разі запровадження реформи децентралізації на всіх напрямках: конституційно-правовому забезпеченні самоврядування, демократичних перетворень на рівні регіонів (наприклад, створенні виконкомів обласних і районних рад з наданням їм належних повноважень), виборності голів обласних адміністрацій, запровадженні інституту призначених комісарів та префектів із суто контролювальними функціями, як це прийнято в більшості розвинутих країн світу. Такі заходи мало загрожують єдності та соборності держави за умов високого авторитету влади, міцної правової культури. Адже в державі все, як в окремому колективі: якщо його очолює авторитетний лідер, то й кожний працівник є творчою особистістю, а не слухняно-«сірим» виконавцем.

Бібліографічні посилання

Бычек, А., 2018. Не опять, а снова. *События*, 25 марта. Доступно: <<https://kh.vgorode.ua/news/sobytyia/359127-ne-opiat-a-snova-kernes-vozglavyl-reityng-merov>>.

Василенко, Л., 2017. Децентралізація та реформа місцевого самоврядування. *Підприємництво, господарство і право*, № 13. Доступно: <<http://pgp-journal.kyiv.ua/archive/2017/3/28pdf>>.

Вернігора, Г., 2019. Лише три райони на всю область. *Сільські вісті*, 12 лютого.

Верховна рада України, 2014. Про співробітництво територіальних громад. Закон України № 1508-VII від 17.06.2014 р. від 01.04.2014 р. *Відомості Верховної ради України*, № 34, ст. 1167. Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/go/15-18>>.

Верховна рада України, 2015а. Про добровільне об'єднання територіальних громад. Закон України № 157 – VIII від 05.XII.2015 р. *Відомості Верховної ради України*, № 13, ст. 91.

Верховна рада України, 2015б. Про засади державної регіональної політики. Закон України № 156 – VIII від 05.02.2015. *Відомості Верховної ради України*, № 13, ст. 90. Доступно: <<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19>>.

Ворона, П., 2014. Майбутнє – за сильним місцевим самоврядуванням... *Віче*, № 13. Доступно: <<http://veche.kiev.ua/journal/425/>>.

Ганущак, Ю., 2019. Конституювання децентралізації: поховати або народити. *Дзеркало тижня*, № 1, 12 січня – 18 січня.

Громов, В., 2018. *Порошенко. Зачет?* Доступно: <<http://www.segolyia.ru/content/198162>>.

Грушевський, М. С., 2007. На порозі Нової України: гадки і мрії. В: Грушевський, М. С., 2007. *Твори*: у 50 т. Львів: Світ, т. 4, кн. 1, сс. 225–266.

Рада Європи, 1985. *Європейська хартія місцевого самоврядування*. Доступно: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036>.

Жалило, Я., 2018. О принципах современной политики регионального. *Зеркало недели*, № 24–25, 23 июня – 6 июля.

Захарова, А., 2013. Новая Украина: или общины, или 300 уездов. *Сегодня*, 4 ноября.

Зоря, І., 2016. Стимули й бар'єри на шляху децентралізації. *Віче*, № 11. Доступно: <<http://veche.kiev.ua/journal/5230>>.

Кабінет міністрів України, 2014. *Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади*. Розпорядження КМУ № 333-р. від 01.04.2014 р. Доступно: <<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-p>>.

Кабінет міністрів України, 2015. *Про затвердження методики формування спроможних громад*. Постанова КМУ № 2015-п від 08.04.2015. Доступно: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/215_p>.

Карплюк, В., 2016. Народний депутат може допомогти місцевому самоврядуванню тільки одним: з ранку до вечора працювати над удосконаленням законодавчої бази. *Віче*, № 11. Доступно: <<http://veche.kiev.ua/journal/5229/>>.

Кількість адміністративно-територіальних одиниць в Україні на 1 січня 2014 р. *Державна служба статистики України*. Доступно: <http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2013/ds/ator/ator_2014_u.htm>.

Коваленко, С., 2015. Ще ніколи День Соборності не був таким великим, вистражданим і заслуженим святом! *Голос України*, 23 січня.

Корнева, О. В., 2018. Основні проблеми проведення реформи децентралізації в Україні в 20142018 роках. *Порівняльно-аналітичне право*, № 3, сс. 68–69. Доступно: <http://pap.in.ua/3_2018/18pdf>.

Кощенко, О., 2019. Нас дедалі менше. *Сільські вісті*, 12 лютого

Куйбіда, В. С., ред., 2018. *Реформа системи державного управління та місцевого самоврядування в Україні: стан, виклики, перспективи здійснення*. Наукова доповідь. Київ: НАДУ.

Куценко, В. І., 2014. Соціальний вектор розвитку українського села: стан, проблеми та шляхи їх подолання. *Економіка України*, № 3, сс. 83–93.

Левочкин, С., 2018. Децентралізація в исполнении нынешней власти обернулась имитацией. *Страна.ua*, 9 окт. Доступно: <<http://strana.ua/opinions/165345-detsentralizatsija-v-ispolnenii-nyneshnej-vlasti-obernulasimitatsiej.html>>.

Мацедонська, Н. та Клівденко, Л., 2017. Децентралізація в Україні та основні шляхи її впровадження. *Економіка і суспільство*, № 8. Доступно: <http://www.economyandsociety.in.ua/journal/8_ukr/108pdf>.

Мельников, В., 2019. Выживайте сами. Украинские власти избавляются от ответственности за ЖКХ. *Украина.РУ*, 18 февраля. Доступно: <<https://ukraina.ru/exclusive/20190218/1022698261.html>>.

Миколайчук, Н., 2019. Громади приречені на успіх. *Голос України*, 21 лютого.

Пидгора, Н., 2018. Почему срыв выборов в территориальных громадах бьет по Гройсману и «Батькивщине». *Вести*, 22 августа.

Рафальский, Д., 2019. Ползучая федерализация. *Страна.ua*, 11 января. Доступно: <<http://strana.ua/articles/180574-polzuchaja-regionalizatsija-k-chemu-privet-usilenie-mestnykh-elit.html>>.

Рахновецкий, С., 2015. Чи відбудеться децентралізація до осені. *Віче*, № 7. Доступно: <<http://veche.kiev.ua/journal/4661>>.

Результати першого етапу децентралізації в Україні. 2014–2018 роки, 2019. *Децентралізація дає можливості*. Доступно: <<http://decentralization.gov.ua/about>>.

Рейтинг. Около 80 % украинцев недовольны работой Порошенко, Гройсмана и Парубия. *ZN, UA*. Доступно:

<https://zn.ua/POLITICS/Okolo-80-ukraincev-nedovolny-rabotoy-poroshenko-groysmana-i-parubiya-234130_html>.

Ромалійська, І., 2018. Чому гальмується реформа місцевого самоврядування в Україні? *Громадське радіо*. Доступно: <<http://hromadskeradio.org/programs/kyiv-donbas/chomu-galmuyetsya-reforma-miscevogo-samovryaduvannya-v-ukrayni>>.

Ромашкіна, О., 2019. Маємо забезпечити незворотність реформи і закріпити в Конституції повсюдність місцевого самоврядування. *Голос України*, 22 лютого.

Сергієнко, О., 2018. Про загрози для реформи місцевого самоврядування в Україні від деяких законодавчих ініціатив. *Громадський простір*, 28 жовтня.

Сидор, М. Я., 2018. Еволюція правового регулювання взаємодії місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування. *Адміністративне право та процес*. Доступно: <<http://applaw.knu.ua/index.php/holovna/item/361>>.

Сімків, Л. Є. та Кулик Т. П., 2017. Реформування місцевого самоврядування в Україні: тенденції та проблемні аспекти. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Економіка і менеджмент»*. Одеса, вип. 28. сс. 15–18. Доступно: <<http://vestnik-econom.mgu.od.ua/index.php/28-2017>>.

Скрипнюк, О., 2015. Децентралізація влади як чинник забезпечення стабільності конституційного ладу: теорія і практика. *Віче*, № 12, сс. 22–24. Доступно: <<http://www.viche.info>>.

Слобожанське серед обраних у проекті «Dobre», 2017. *Дніпровська зоря*, 29 грудня.

Ткачук, А., 2013. Державна регіональна політика в Україні: від декларацій до регіонального розвитку. *Дзеркало тижня*, № 41, 8 лист. – 15 лист.

Ткачук, А. Ф., 2012. *Міське самоврядування та децентралізація*. Практичний посібник. Київ: Тов. «Софія».

Ткачук, А. Ф., 2015. Реформа місцевого самоврядування. *Децентралізація*. Доступно: <<http://reforsquide.org.ua/analytics/українська-реформа-місцевого-самовр>>.

Ткачук, А., 2014. Про децентралізацію, федералізацію та малограмотних сепаратистів. *Дзеркало тижня*, № 16, 16 травня – 23 травня.

Ткачук, А., 2017. О децентрализации, успехах, рисках и роли парламента. *Зеркало недели*, № 1, 14 янв. – 20 янв.

Ткачук, А., 2015. Децентралізація: тиск і спротив. *Дзеркало тижня*, № 6, 6 лют. – 13 лют.

Трохименко, О., 2016. Децентралізація на тлі боротьби світоглядів. *Віче*, № 1. Доступно: <<http://veche.kiev.ua/journal/5066>>.

Україні вдалося зробити значний поступ у створенні умов розвитку громад. *Децентралізація*. Доступно: <<http://decentralization.gov.ua/news/10628>>.

Умланд, А., Колесников, А. и Рабинович, М., 2018. Децентрализация в Украине: устойчивые успехи или воздушные замки. *Зеркало недели*, № 35, 22 сент. – 28 сент.

Ярошенко, І. В. та Семитуліна, І. Б., 2015. Проблеми питання реалізації реформи децентралізації влади в Україні. *Проблеми економіки*. Харків. Доступно: <http://www.problecon.com/pdf/2015/4_0/177_178.pdf>.

Ясень, М., 2019. Біду можна відвернути. *Сільські вісті*, 12 лютого.

References

- Bychek, A., 2018. Ne opiat, a snova. *Sobytyia*, March 25. Available at: <<https://kh.vgorode.ua/news/sobytyia/359127-ne-opiat-a-snova-kernes-vozglavyl-reityng-merov>> (in Russian).
- Cabinet of Ministers of Ukraine, 2014. *Pro skhvalennia Kontseptsii reformuvannia mistsevoho samovriaduvannia ta terytorialnoi orhanizatsii vlady*. Rozporiadzhennia KMU no. 333-r. vid 1.04.2014 r. Available at: <<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-p>> (in Ukrainian).
- Cabinet of Ministers of Ukraine, 2015. *Pro zatverdzhennia metodyky formuvannia spromozhnykh hromad*. Postanova KMU no. 2015-p vid 8.04.15. Available at: <<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/215-p>> (in Ukrainian).
- Hanushchak, Yu., 2019. Konstytuiuvannia detsentralizatsii: pokhovaty, abo narodyty. *Dzerkalo tyzhnia*, no. 1, January 12 – January 18 (in Ukrainian).
- Hromov, V., 2018. Poroshenko. Zachet? Available at: <<http://www.segolyia.ru/content/198162>> (in Russian).
- Hrushevskiy, M. S., 2007. Na porozi Novoi Ukrainy: hadky i mrii. In: Hrushevskiy, M. S. *Tvory*. In 50 vols. Lviv: Svit, vol. 4, part 1, pp. 225–266 (in Ukrainian).
- Karpluk, V., 2016. Narodnyi deputat mozhe dopomohty mistsevomu samovriaduvanniu tilky odnym: z ranku do vechora pratsiuvaty nad udoskonalenniam zakonodavchoi bazy. *Viche*, no. 11. Available at: <<http://veche.kiev.ua/jornal/5229/>> (in Russian).
- Kilkist administratyvno-terytorialnykh odynyts v Ukraini na 1 sichnia 2014 r. *State Statistics Service of Ukraine*. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2013/ds/ator/ator_2014_u.htm> (in Ukrainian).
- Kornieva, O. V., 2018. Osnovni problemy provedennia reformy detsentralizatsii v Ukraini v 2014–2018 rokakh. *Comparative and Analytical Law*, no. 3, pp. 68–69. Available at: <http://pap.in.ua/3_2018/18pdf> (in Ukrainian).
- Koshchenko, O., 2019. Nas dedali menshe. *Silski visti*, February 12 (in Ukrainian).
- Kovalenko, S., 2015. Shche nikoly Den Sobornosti ne buv takym velykym, vystrazhdanyim i zasluhenym sviatom! *Holos Ukrainy*, January 23.
- Kuibida, V. S., ed., 2018. *Reforma systemy derzhavnoho upravlinnia ta mistsevoho samovriaduvannia v Ukraini: stan, vyklyky, perspektyvy zdiisnennia*. Scholar report. Kyiv: NADU (in Ukrainian).
- Kutsenko, V. I., 2014. Sotsialnyi vektor rozvytku ukrainskoho sela: stan, problemy ta shliakhy yikh podolannia. *Ekonomika Ukrainy*, no. 3, pp. 83–93 (in Ukrainian).
- Levochkyn, S., 2018. Detsentralizatsiya v ispolnenii nyneshney vlasti oberulus' imitatsiyey. *Strana.ua*, October 9. Available at: <<http://strana.ua/opinions/165345-detsentralizatsiya-v-ispolnenii-nyneshnej-vlasti-oberulusimitatsiej.html>> (in Russian).
- Matsedonska, N., and Klivdenko, L., 2017. Detsentralizatsiia v Ukraini ta osnovni shliakhy yii vprovadzhenia. *Ekonomika i suspilstvo*, no. 8. Available at: <http://www.economyandsociety.in.ua/jornal/8_ukr/108pdf> (in Ukrainian).
- Melnykov, V., 2019. Vyzhyvaite sami. Ukraynski vlasti izbavliautsia ot otvetstvennosti za ZhKKh // *Ukraina.RU*, February 18. Available at: <<https://ukraina.ru/exclusive/20190218/1022698261.html>> (in Russian).
- Mykolaichuk, N., 2019. Hromady pryrecheni na uspih. *Holos Ukrainy*, February 21 (in Ukrainian).
- Pidhora, N., 2018. Pochemu sryv vyborov v terytorialnykh hromadakh b'et po Hroismanu i «Batktivshchyn». *Vesti*, August 22 (in Russian).
- Rafalskyi, D., 2019. Polzuchaia federalyzatsiya. *Strana.ua*, January 11. Available at: <<http://strana.ua/articles/180574-polzuchaja-regionalizatsiya-k-chemu-privet-usilenie-mestnykh-elit.html>> (in Russian).
- Rakhnovetskyi, Ye., 2015. Chy vidbudetsia detsentralizatsiia do oseni. *Viche*, no. 7. Available at: <<http://veche.kiev.ua/jornal/4661>> (in Ukrainian).
- Rating. Okolo 80 % ukraintsev nedovolny rabotoi Poroshenko, Hroismana i Parubiyia. *ZN, UA*. Available at: <<https://zn.ua/POLITICS/Okolo-80-ukraintsev-nedovolny-rabotoy-poroshenko-groysmana-i-parubiya-234130.html>> (in Russian).
- Rezultaty pershoho etapu detsentralizatsii v Ukraini. 2014–2018 roky. *Detsentralizatsiya daye mozhlyvosti*. Available at: <<http://decentralization.gov.ua/about>> (in Ukrainian).
- Romaliiska, I., 2019. Chomu halmuietsia reforma mistsevoho samovriaduvannia v Ukraini? *Hromads'ke radio*. Available at: <<http://hromadskeradio.org/programs/kyiv-donbas/chomu-galmuyetsya-reforma-miscevogo-samovryaduvannya-v-ukrayni>> (in Ukrainian).
- Romashkina, O., 2019. Maiemo zabezpechyty nezvorotnist reformy i zakripyty v Konstytutsii povsiudnist mistsevoho samovriaduvannia. *Holos Ukrainy*, February 22.
- Serhiienko, O., 2018. Pro zahrozy dlia reformy mistsevoho samovriaduvannia v Ukraini vid deiakyykh zakonodavchykh initsiatyv. *Hromadskiy prostir*, October 28.
- Simkiv L. Ie., and Kulyk T. P., 2017. Reformuvannia mistsevoho samovriaduvannia v ukraini: tendentsii ta problemni aspekty. *Naukovyy visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya «Ekonomika i menedzhment»*. Odesa, issue 28, pp. 15–18. Available at: <<http://vestnik.econom.ngu.od.ua/jornal/2017/28-2017/5.pdf>> (in Ukrainian).
- Skrypniuk, O., 2015. Detsentralizatsiia vlad y chynnykh zabezpechennia stalnosti konstytutsiinoho ladu: teoriia i praktyka. *Viche*, no. 12, pp. 22–24. Available at: <<http://www.viche.info>> (in Ukrainian).
- Slobozhanske sered obranykh u proekti «Dobre», 2017. *Dniprovska zoria*, December 29 (in Ukrainian).
- Sydor, M. Ia., 2016. Evoliutsiia pravovoho rehuliuвання vzaiemodii mistsevykh derzhavnykh administratsii ta orhaniv mistsevoho samovriaduvannia. *Administratyvne pravo ta protses*. Available at: <<http://applaw.knu.ua/index.php/holovna/item/361->> (in Ukrainian).
- The Council of Europe, 1985. *Yevropeiska khartiia mistsevoho samovriaduvannia [European Charter of Local*

Self-Government]. Available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036> (in Ukrainian).

Tkachuk, A., 2013. Derzhavna rehionalna polityka v Ukraini: vid deklaratsii do rehionalnoho rozvytku. *Dzerkalo tyzhnia*, no. 41, November 8 – November 15 (in Ukrainian).

Tkachuk, A. F., 2012. *Mistseve samovriaduvannia ta detsentralizatsiia*. Praktychnyi posibnyk. Kyiv: Tov «Sofia».

Tkachuk, A. F., 2016. Reforma mistsevoho samovriaduvannia. *Detsentralizatsiia*. Available at: <<http://reforsquide.org.ua/analytiks/ukrainska-reforma-mistsevoho-samovr>> (in Ukrainian).

Tkachuk, A., 2014. Pro detsentralizatsiiu, federalizatsiiu ta malohramotnykh separatystiv. *Dzerkalo tyzhnia*, no. 16, May 16 – May 23 (in Ukrainian).

Tkachuk, A., 2015. Detsentralizatsiia: tysk i sprotyv. *Dzerkalo tyzhnia*, no. 6, February 6 – February 13 (in Ukrainian).

Tkachuk, A., 2017. O detsentralizatsii, uspekakh, riskakh i roli parlamenta. *Zerkalo nedeli*, no. 1, January 14 – January 20 (in Russian).

Trokhymenko, O., 2016. Detsentralizatsiia na tli borotby svitohliadiv. *Viche*, no. 1. Available at: <<http://veche.kiev.ua/jornal/5066>> (in Ukrainian).

Ukraini vdalosia zrobyty znachnyi postup u stvorenni umov rozvytku hromad. *Detsentralizatsiia*. Available at: <<http://decentralization.gov.ua/news/10628>> (in Ukrainian).

Umland, A., Kolesnykov, A., and Rabynovych, M., 2018. Detsentralizatsiia v Ukraini: ustoiichyve uspekhy ili vozduzhnye zamki. *Zerkalo nedeli*, no. 35, September 22 – September 28 (in Russian).

Vasylenko, L., 2017. Detsentralizatsiia ta reforma mistsevoho samovriaduvannia. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*, no. 13. Available at: <<http://pgp-jornal.kyev.ua/archive/2017/3/28pdf>> (in Ukrainian).

Verkhovna Rada of Ukraine, 2014. *Pro spivrobotnytstvo terytorialnykh hromad*. Zakon Ukrainy no. 1508-UII vid 17.06.2014 r. vid 1.04.2014 r. *Vidomosti Verkhovnoi rady Ukrainy*, no. 34, art. 1167. Available at: <<https://zakon.rada.gov.ua/go/15-18>> (in Ukrainian).

Verkhovna Rada of Ukraine, 2015. *Pro dobrovilne obiednannia terytorialnykh hromad*. Zakon Ukrainy no. 157 –UIII vid 05.KhII.2015 r. *Vidomosti Verkhovnoi rady Ukrainy*, no. 13, art. 91.

Verkhovna Rada of Ukraine, 2015. *Pro zasady derzhavnoi rehionalnoi polityky*. Zakon Ukrainy no. 156 – UIII vid 05.02.2015. *Vidomosti Verkhovnoi rady Ukrainy*, no. 13, art. 90. Available at: <<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19>> (in Ukrainian).

Vernihora, H., 2019. Lyshe try raiony na vsiu oblast. *Silski visti*, February 12 (in Ukrainian).

Vorona, P., 2014. Maibutnie – za sylnym mistsevym samovriaduvanniam... *Viche*, no. 13. Available at: <<http://veche.kiev.ua/jornal/425/>> (in Ukrainian).

Yaroshenko, I. V., and Semytulina, I. B., 2015. Problemni pytannia realizatsii reformy detsentralizatsii vlady v Ukraini. *Problemy ekonomiky*. Available at: <http://www.problecon.com/pdf/2015/4_0/177_178.pdf> (in Ukrainian).

Yasen, M., 2019. Bidu mozhna vidvernuty. *Silski visti*, February 12 (in Ukrainian).

Zakharova, A., 2013. Novaia Ukraina: ili obshchiny, ili 300 uezdov. *Sehodka*, November 4 (in Russian).

Zhalylo, Ya., 2018. O pryntsypakh sovremennoi polityky rehionalnoho. *Zerkalo nedeli*, no. 24–25, June 23 – July 6 (in Russian).

Zoria, I., 2016. Stymuly y bariery na shliakhu detsentralizatsii. *Viche*, no. 11. Available at: <<http://veche.kiev.ua/jornal/5230>> (in Ukrainian).